

τῶν ἡθικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ μὲ τὰς σημερινὰς αὐτῶν ἀνακαλύψεις, νὰ καταστήτῃ ἀληθὲς ὄργανον τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, καὶ ἐπομένως ν' ἀποπλύνῃ τὸν προστριβόμενον αὐτῇ μῶμον, ὅτι ἐπαγγελλομένη νὰ διδάξῃ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῆς διανοίας καὶ νὰ διευκολύνῃ τὸν τρόπον τοῦ ἀνακαλύπτειν νέας ἀληθείας, ἐξελέγχεται ἀνεπαρκὴς καὶ ἄσκοπος.

Ὅθεν μεταξὺ τῶν νεωστὶ ἐκδοθεισῶν Πραγματειῶν περὶ τοῦ κλάδου τούτου τῆς φιλοσοφίας ἡ τοῦ Ἀγγλοῦ Κ. Ρικκάρδου Whately ἐπιγραφομένη *Στοιχεῖα Λογικῆς*, ἥς ἐγένοντο ἐν Ἀγγλίᾳ μέχρι τοῦ 1855 δέκα ἐκδόσεις, μᾶς ἐφάνη βέβαια προέχουσα ἕνεκεν τῆς εὐστόχου ἐκλογῆς καὶ τεχνικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὑλικοῦ, ἕνεκεν τῆς εὐμεθοῦς καὶ εὐσυνόπτου τῶν μερῶν διατάξεως, ἕνεκεν τῆς ἀδιακόπου τῶν θεωριῶν καὶ τῶν κανόνων ἐπεξηγήσεως διὰ παραδειγμάτων συνήθων καὶ οἰκείων κατὰ μέγα μέρος λαμβανομένων ἐκ τῆς καθημερινῆς τοῦ βίου χρήσεως, ἕνεκεν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτῆς τῆς ἀκριβοῦς, ἀπλῆς καὶ ὁμαλῆς φράσεως, δ' ἥς καὶ αὐταὶ αἱ μᾶλλον ἀφηρημένοι καὶ στρυφναὶ ἔννοιαι καθίστανται εὐκρινεῖς, καθαραὶ καὶ εὐληπτοί.

Τοῦ πονήματος λοιπὸν τούτου ἐπιχειροῦντες τὴν ἐκθεσιν, σκοπὸν προτιθέμεθα ὅπως ὑποβάλλοντες τὴν ἄλλως ἐμφυτον περὶ τὰς μελέτας ταύτας ῥαπὴν καὶ τάσιν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, παράσχωμεν οὕτως εἰπεῖν δοκίμιον τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὀφείλεται σήμερον νὰ καλλιεργῇται καὶ νὰ σπουδάζεται τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὁ Συγγραφεὺς προκατάρχεται ὀρίζων τὴν Λογικὴν ὡς ἐπιστήμην οὐχ ἥττον ἢ τέχνην τοῦ συλλογίζεσθαι, καθότι διερευνῶσα ἀφ' ἑνὸς τὰς ἀρχὰς καθ' ἃς τελεῖται ὁ συλλογισμὸς καὶ ἀποσυνθέτουσα εἰς τὰ στοιχεῖά της τὴν διανοητικὴν ταύτην ἐργασίαν ἀφ' ἑτέρου, ἐξάγει ἐκ τῶν ἀρχῶν ἐκείνων κανόνας τινὰς προφυλακτικούς κατὰ τῆς ἀπάτης καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν χρησιμεύοντας.

Κατόπιν δὲ ἀκροθιγῶς πῶς ἐραπτόμενος τῆς ἱστορίας τῆς Λογικῆς καὶ σύντομον ποιούμενος μνείαν τῶν πρωτίστων καὶ κυριωτέρων ἐκ τῶν ἀνέκαθεν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας περὶ αὐτῆς συγγραψάντων, ἀνευρίσκει εἰς τὰς πομπώδεις ἐπαγγελίας καὶ ἀποφάνσεις τινῶν ἐξ αὐτῶν τὴν αἰτίαν τῶν κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης ἀναφυσῶν ἐνστάσεων, ὅτι ἡ Λογικὴ ἀντὶ τοῦ νὰ συντείνῃ εἰς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς αὐτῆς, διαστρέφει τὸν νοῦν καὶ ἀντίκειται εἰς τὸ ὀρθῶς συλλογίζεσθαι, ἐνστάσεων εὐκόλως ἀνασκευαζομένων, ἐάν ἡ Λογικὴ περικλεισθῇ ἐντὸς τῶν ῥηθῶν αὐτῆς ὁρίων, ἐάν θεωρηθῇ ὅποια πραγματικῶς εἶναι, ἥτοι ὡς ἡ Γραμματικὴ τοῦ συλλογισμοῦ ἐμπεριλαμβάνουσα τύπον εἰς ὃν δύναται ν' ἀναχθῇ πᾶς ὀρθὸς συλλογισμὸς, καὶ ἐπομένως τέλος ἔχουσα νὰ ἐξετάζῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν ὀρθότητά πάσης συλλογιστικῆς ἐργασίας. Ὅθεν ἡ συλλογιστικὴ θεωρία δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς ἰδιαιτέρα τις μέθοδος τοῦ συλλογίζεσθαι, ἀλλ' ὡς

μέθοδος τοῦ ἀποσυνθέτειν τὴν διανοητικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν, ἥτις ἀνάγκη νὰ τελῇται εἰς πάντα ὀρθὸν συλλογισμόν, ἀπαρράλλaktως καθὼς ἡ Γραμματικὴ δὲν θεωρεῖται ὡς ἰδιαιτέρως γλῶσσα, ἀλλ' ὡς τὸ ἄθροισμα τῶν κανόνων οὓς ὀφείλει νὰ τηρῇ ὁ βουλούμενος νὰ λαλῇ ὀρθῶς γλῶσσάν τινα.

Κατὰ τὴν ἀξίωσιν ἀρχ. τοῦ Κ. Whately, ἡ μόνη τῆς Λογικῆς δικαιοδοσία εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια τοῦ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸ ὑλικὸν ἢ τὸ ἀντικείμενον ἐφ' οὗ ἐφαρμόζεται. Ἵνα δὲ καταστήσῃ ἐτι σαφεστέραν τὴν θεωρίαν τούτου, παραβάλλων τὴν Λογικὴν μετὰ τῆς Ἀριθμητικῆς παρατηρεῖ ὅτι, καθὼς αὕτη οὐδένα λόγον ποιουμένη τῶν ἀριθμουμένων πραγμάτων στρέφεται περὶ αὐτοὺς τοὺς ἀφηρημένους ἀριθμούς, οὕτω καὶ ἡ Λογικὴ ἀποφαίνεται περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ κανονικῶς κατασκευασθέντος συλλογισμοῦ, οὐδόλως ἀποβλέπουσα εἰς τὰ πράγματα, οὐδόλως ἐξετάζουσα τὸ σημαίνόμενον ἐκάστου ὅρου, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος ἐκάστης προτάσεως. Καὶ τὸ νὰ κατακρίνῃ δέ τις τὴν Λογικὴν ὡς μὴ ἐκπληροῦσαν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ κατακρίνῃ καὶ τὴν Ὀπτικὴν ὡς μὴ παρέχουσαν εἰς τὸν τυφλὸν τὴν ὄρασιν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ περιορισμένος οὗτος τρόπος τοῦ θεωρεῖν τὴν Λογικὴν, ἡ διαγραφὴ τοσοῦτον στενοῦ κύκλου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐμπερικλείει αὐτὴν ὁ Συγγραφεὺς, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀτελείας καὶ ἀποκλειστικότητος τοῦ προταχθέντος ὁρισμοῦ, εἶναι τὸ ἐξαχόμενον τῶν μονομερῶν ἀρχῶν, ἀφ' ὧν ὁρμώμενος προεκθέτει καὶ προσδιορίζει τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ ὅρια τοῦ μαθήματος.

Καὶ τῶντι ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατούσης διφωνίας μεταξὺ τῶν Λογικευομένων, τῶν μὲν ὀριζάντων τὴν Λογικὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην, τῶν δὲ οὕτε ἐπιστήμην οὕτε τέχνην, ἀλλ' ὄργανον, τῶν δὲ ἐπιστήμην καὶ οὐχὶ τέχνην, τῶν δὲ τὸ ἀνάπαλιν, ὀφείλεν ὁ Κ. Wately νὰ ἐξηγήσῃ σαφέστερον τοὺς λόγους δι' οὓς προαίρεται νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν Λογικὴν ὡς ἐπιστήμην συνάμα καὶ τέχνην. Ὄφειλε νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἐάν ἡ ἐπιστήμη ἦναι ἰδιόσκοπος, ἐάν τέλος αὐτῆς ἦναι ἡ θεωρία καὶ ὅχι ἡ πρᾶξις, ἀναγκαίως ἔπεται ὅτι καὶ ἡ Λογικὴ εἶναι τοιαύτη· διότι δι' αὐτῆς τὸ πνεῦμα θεωρεῖ μερίδα τινὰ ἐαυτοῦ, γίνεται κάτοχον τοῦ τρόπου τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἀποκτᾷ καθῆκάν καὶ πεφωτισμένην συνείδησιν τῶν ἀρχικῶν ἐκείνων κατηγοριῶν, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ὁποίων τὰ πάντα ἐννοεῖ καὶ ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐκ τῶν προτέρων ἐκείνων νόμων, καθ' οὓς σχηματίζει τὰς ἐννοίας, τὰς κρίσεις καὶ τοὺς συλλογισμούς του. Ἀλλ' ἂν καὶ οἷα-δήποτε ἐνέργεια ἐκτελήται κατὰ νόμους, δὲν ἀποβαίνει ὁμως ἀναγκαίως εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της ἡ συνείδησις ἢ ἡ θεωρία αὐτῶν τῶν νόμων. Ἀπεναντίας δὲ καθὼς ποιήματα ἐγράφησαν πρὶν ἢ ὁ Ἀριστοτέλης συντάξῃ τὴν περὶ ποιήσεως πραγματείαν του, ἢ λόγοι δεινοὶ ἐξεφωνήθησαν καὶ συνεγράφησαν πρὶν ἢ ἐ-

πινομένη ἡ ῥητορική, ὡσαύτως οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὁρμεφύτως ἐξετέλεσαν τὰς διαφόρους διανοητικὰς τῶν ἐργασίας, ποικιλοτρόπως ἐσχημάτισαν, διήρεσαν, ἐσύγκριναν τὰς ἐννοίας τῶν, πρὶν ἢ ἀνεγείρωσι τὴν τῆς Λογικῆς ἐπιστήμην, ἥτοι πρὶν λάθωσι συνειδέσθαι τῶν νόμων τῶν διανοητικῶν ἐργασιῶν· διότι ἐνῶ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ περὶ τὴν ἐκτεταμένην συνειδήσεως τῆς ἀπεναντίας ἡ ἐν τῇ τέχνῃ ἐγκειμένη ἐννοία εἶναι κυρίως ἡ ἐλλειψίς τοιαύτης συνειδήσεως καὶ τὸ αὐθόρμητον. Καὶ τοι ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὁ Σοφοκλῆς ποιητὴς ἄριστος, οὐδεὶς ὅμως διὰ τοῦτου ἐννοεῖ ὅτι ἐσύνθετε τὰ δράματά του ἀποβλέπων εἰς ἐφαρμογὴν ἰδιαιτέρας τινὸς θεωρίας τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Ἐν ἄλλοις ῥήματιν, ἐνῶ ὁ ἐπιστήμων κατέχει τὰς ἀρχάς, ὁ τεχνίτης κατέχεται ὑπ' αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο κατὰ μέγα μέρος ἀληθεύει καὶ περὶ τῆς Λογικῆς· δύναται τις νὰ ᾔηται ἐπιτηδεύειν Λογικῆς, ἢ νὰ ἔχῃ λογικὸν νοῦν χωρὶς νὰ ᾔηται οὐδόλως εἰδήμων τῆς Λογικῆς ἐπιστήμης· δύναται νὰ ἔχῃ θαυμασίαν ἐπιτηδευτικότητα εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ εὐστόχως τὰς μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν σχέσεις, ἢ νὰ ἐξάγῃ ἐκ τινῶν δεδομένων ὀρθὰ καὶ ἀσφαλῆ συμπεράσματα, χωρὶς νὰ γινώσκῃ τοὺς νόμους τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς κρίσεως. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἐνῶ διὰ τὴν τέχνην ἀπαιτεῖται εὐφυΐα καὶ φυσικὴ δεξιότης, διὰ τὴν ἐπιστήμην ἀπαιτεῖται σπουδὴ καὶ μάθησις· διότι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι. (Ἀριστ. Ἠθ. Νικ. ε'. 3.)

Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγεται ὅτι ἡ Λογικὴ δὲν εἶναι ἀκριδῶς ἐπιστήμη συνάμα καὶ τέχνη, κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἐπιστήμη θεωρητικὴ συνάμα, ἂν θέλῃ τις, καὶ πρακτικὴ, καθ' ὅσον ἡ ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιεμένη γνῶσις θεωρεῖται ἢ ὡς ἰδιόσκοπος ἢ καὶ ὡς μέσον χρήσιμον εἰς ἐπιτυχίαν ἄλλου τινὸς σκοποῦ. Ὅρθως δ' ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας. Θεωρητικῆς μὲν γὰρ τέλος ἀλήθεια, Πρακτικῆς δ' ἔργον (Ἀρ. Μετ. Α. ἑλατ. 1.)· διότι διερευνῶσα κυρίως τοὺς ἀναγκαίους νόμους τῆς διανοίας συντείνει ἐνταυτῷ καὶ πρὸς κατάρτισμόν καὶ διόρθωσιν, ἐξασφαλίζουσα αὐτὴν κατὰ τῆς ἀπάτης καὶ κατευθύνουσα τὰς ἐνεργείας τῆς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας εὑρεσιν.

Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων προσδιορισμῶν τῆς Λογικῆς, ὁ μὲν πρῶτος ἀποτελεῖ τὸ οὐσιώδες αὐτῆς καὶ κύριον ἐμπεριεχόμενον, ὁ δὲ δεύτερος εἶναι ἐπιδεικνύμενος καὶ ἀπλοῦν σύμβολον. Ὁ μὲν θεωρητικὸς αὐτῆς χαρακτήρ, καθὼς ἐρευνᾷ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ τῶν νόμων τῆς διανοίας, εἶναι ἐσωτερικὸς καὶ ἀναγκαστός, ὁ δὲ πρακτικὸς καθὼς τείνων εἰς θεραπείαν αὐτῆς εἶναι, οὗτος εἰπεῖν, παρὰ πληρωματικὸς καὶ τυχαῖος, ἐκπηγάζων ἀπὸ αἰτίας ἐξωτερικῆς καὶ ἁλλοτρίας αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἀνεπαρκῆς δείκνυται ὁ ὁρισμὸς τοῦ Συγγραφέως καὶ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς Λογικῆς, ὅπερ κατ' αὐτὸν εἶναι τὸ συλλογίζεσθαι.

Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Λογικὴ περιστρέφεται ἀποκλειστικῶς περὶ τὸν συλλογισμόν καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ εἶδη, ἐν παρέργῳ μόνον ἐξετάζουσα τὰς ἄλλας διανοητικὰς ἐργασίας, καθ' ὅσον ἀπλῶς συνεργοῦσι καὶ συμβάλλουσιν εἰς τὴν τοῦ συλλογισμοῦ. Ἀπεναντίας φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς αὐστηρὰν ἀνάλυσιν τὰ πρῶτα ἐκείνα στοιχεῖα πάσης γνώσεως, αἱ κατηγορίαι τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, αἵτινες καίονται ὡς βᾶσις τῶν ἐννοιῶν, καθὼς αὗται τῶν κρίσεων, καὶ αἱ κρίσεις τῶν συλλογισμῶν· νὰ ἐξετασθῶσι χωρὶς ἕκαστος τῶν γενικῶν διανοητικῶν προσδιορισμῶν, ὅποιοι παρίστανται εἰς τὰς κατηγορίας, τὰς κρίσεις καὶ τοὺς συλλογισμούς, καὶ νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐνεργεῖαι αὗται ὡς διάφοροι φάσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τεινούσης πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας· εἰς τρόπον ὥστε διὰ τῆς ἀναγκαίως μεταβάσεως καὶ μετατροπῆς τῶν ἐννοιῶν εἰς κρίσεις καὶ τούτων εἰς συλλογισμούς, ν' ἀναφαίνεται ὁ κύριος σκοπὸς· εἰς ἀπάσας τὰς μερικὰς ἐνεργείας, καὶ νὰ προτάττεται ἐκάστοτε ὡς ὁ κοινὸς ὅρος τῶν, ὡς τὰ κέντρον πρὸς ὃ κατευθύνονται.

Ἐκτὸς τούτου ἐπειδὴ ἡ Λογικὴ, κατὰ τὸν προεκτεθέντα ὁρισμὸν τοῦ Συγγραφέως, εἶναι ἡ ἐπιστήμη οὐχ ἥττον ἢ ἡ τέχνη τοῦ συλλογίζεσθαι, κατὰ τίναν σημασίαν πρέπει νὰ ἐκληθῇ ἡ λέξις αὕτη; Κατὰ τὴν μᾶλλον περιορισμένην αὐτῆς ἐκδοχὴν σημαίνει τὸ συμπεραίνειν ἐκ τοῦ γενικοῦ τὸ μερικόν· καθολικώτερον δὲ σημαίνει ἀπλῶς τὸ ἐξάγειν οἶανδήποτε ἀπόφασιν ἐκ τινῶν δεδομένων κατὰ τὴν σημασίαν δὲ ταύτην συλλογισμὸς· δύναται νὰ κληθῇ ἡ ἐπαγωγή οὐχ ἥττον ἢ ἡ γεωμετρικὴ ἀπόδειξις.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἔπεται ὅτι, ἵνα μὴ ἐμπερικλείεται ἡ Λογικὴ ἐντὸς στενῶν ὁρίων, προσφυέστερον ὄφειλε νὰ ὁρισθῇ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς διανοίας καὶ τῶν διαφορῶν αὐτῆς ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἄρχεται ἡ πραγματεία διαιρουμένη εἰς τέσσαρα Βιβλία, ὧν τὸ πρῶτον δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ προπαρασκευητικὸν καὶ προοδικτικόν· εἰς τὴν κατὰληψιν τῶν ἐπομένων, προοδικτικὸν βαθμυδὸν τοῦ ἀμυήτου τῆς ἐπιστήμης ἐκ τῶν εὐκολωτέρων καὶ γνωστοτέρων ἐπὶ τὰ μᾶλλον ἀγνοημένα καὶ ἄγνωστα. — Ἐξηγουμένη. Ἡ μέθοδος δι' ἧς ἡ ἐπιστήμη συστηματοποιεῖται, δι-οργανοῦται καὶ καταρτίζεται εἶναι ἡ συνθετικὴ, ἀρχομένη ἐκ τινῶν ἀπλῶν καὶ στοιχειωδῶν ἀρχῶν, προχωροῦσα βαθμυδὸν εἰς τὰ ἥττον ἀπλᾶ, καὶ τελευτῶσα μὲ τοὺς πλέον συμπλεγμένους καὶ πολυσυνθέτους συνδυασμούς. Καὶ βέβαια διδασκαμένη τῆς ἐπιστήμης διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, αἱ γνώσεις μας διευθετοῦνται φυσικῶς εἰς τὸ πνεῦμα, συναρμολογοῦνται πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἐν τῇ μνήμῃ ἐντυπώνονται ζωηρότερον. Ἀλλὰ πρόκειται νὰ ἰδωμεν πῶς ἐρῆσεν ἡ ἐπιστήμη νὰ σχηματισθῇ καθὼς

τοιμάτη, διὰ τίνος ὁδοῦ προήλκεν εἰς τὰς ἀπλᾶς ἐκείνας καὶ στοιχειώδεις ἀρχάς; ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασιν ἢ συνθετικῇ μέθοδῳ τίνι ἄλλῃ προϋποθέται ὡς προεισαγωγὴν αὐτῆς καὶ προσέμιον; Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου γίνεται κατὰδηλος, ἐὰν ἀποβλέψωμεν ὅτι πρὸς ἐποικοδόμησιν τῆς ἐπιστήμης προαπαιτεῖται ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου, ἡ ἀκριβὴς παρατήρησις τῶν συγκεκριμένων γεγονότων, καὶ ἡ βαθμικὴ αὐτῶν ἀποσύνθεσις εἰς τὰ ἀπλοῦστερα καὶ στοιχειωδέστερα, μέχρις οὗ ἀπὸ ἀποσύνθεσιν καταντήσωμεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν τῶν πρώτων ἀρχῶν, αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων νόμων δι' ὧν ἐξηγούνται, σαφηνίζονται καὶ προσδιορίζονται τὰ φαινόμενα, δι' ὧν τὸ πολλαπλοῦν καὶ ποικίλον ἀνάγεται εἰς ἐνότητα.

Ὅθεν ὁ συγγραφεὺς, πρὶν ἢ πρὸς πρᾶγμα τευθῇ συνθετικῶς τὸ σύνολον καὶ τὰ καθέκαστα τῆς Λογικῆς ἐπιστήμης, πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν ἐνταῦθα ἀπαντωμένων δυσκολιῶν, προτάττει ἀναλυτικὸν σχέδιον τοῦ Λογικοῦ συστήματος, χειραγωγῶν οὕτω τὸν ἀναγνώστην μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῆς ἐπιστήμης, καὶ προδεικνύς αὐτῷ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς παρατηρήσεως δι' ἧς ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς ἐφθασε νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ Λογικὸν ἐκεῖνο σύστημα.

Κατὰ τὴν μέθοδον λοιπὸν ταύτην ἀναλύων τὴν διανοητικὴν ἐκείνην ἐργασίαν, ἥτις ὑφίσταται πάντοτε ἡ αὐτὴ ὁπότε *συν.λογιζόμεθα*, ἀνευρίσκει ὅτι ἡ εἰς πάντα *συν.λογισμὸν* ἐπικρατοῦσα ἀρχή, ὑφ' οἱανδήποτε μορφήν καὶ ἂν ἐκτίθεται εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνακλυρθείσα, εἶναι τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο ὅπερ συνήθως γινώσκεται ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον, τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι καὶ τὸ κατὰ μηδενός, δηλ. πᾶν εἶτι κατηγορεῖται (ἥτοι καταφάσκειται) καθόλου περὶ οἱανδήποτε τάξεως πραγμάτων, δύναται ἐπίσης νὰ κατηγορηθῇ (ἥτοι νὰ καταφάσκειται ἢ ν' ἀποφάσκειται) καὶ περὶ οἱουδήποτε πράγματος ὑπαγομένου εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην. Οὕτω π. χ. καταφάσκοντες καθόλου περὶ τῆς τάξεως τῶν σκυλίων πραγμάτων ὅτι πρῶτοθέτουσι νοῦν δημιουργικόν, κατόπιν δὲ ὑπάγοντες εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τὸν κόσμον, συμπεραίνομεν καὶ περὶ τούτου, ὅτι προϋποθέτει νοῦν δημιουργικόν.

Ὅθεν ἡ Ἀριστοτελικὴ αὕτη ἀρχή, δι' ἧς ἐξηγεῖται ἅπας ὁ μηχανισμὸς τοῦ συλλογισμοῦ, ὅσω ἀπλουστερά καὶ ἐναργεστερά εἶναι, τοσούτω μεγαλύτερα ἀποδείκνυται ἡ ἀξία καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς δυνάμεις· διότι ὁ μεγαλύτερος τῆς Φιλοσοφίας θρίμμος εἶναι τὸ ν' ἀνάγῃ διάφορα καὶ πολυποικίλα φαινόμενα εἰς μίαν ἢ ὀλίγιστας ἀπλᾶς ἀρχάς.

Ὁ Συγγραφεὺς λοιπὸν, ἀφοῦ ὑπὸ ἀναλυτικὴν μορφήν ὑπέδειξε τὴν γενικὴν τῆσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης, ἀφοῦ διὰ τῆς εὐκολωτέρας καὶ οἰκειοτέρας μεθόδου ἐξομάλυνε τὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην ὁδόν, ἐπιχειρεῖ ἤδη διὰ τῆς κανονικωτέρας καὶ συνοπτικωτέρας, ὁποία εἶναι ἡ συνθετικὴ, τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκθεσιν τοῦ Λογικοῦ ζητήματος.

Ὅθεν ἐν τῷ Β'. βιβλίῳ, ὅπερ ἐπιγράφεται καὶ

συνθετικὴ ἐπιτομή, ἀκριβῶν τὰς διαφόρους διανοητικὰς ἐργασίας τὰς ἀμέσως εἰς τὸν συλλογισμὸν ἀντιφερόμενας, παραδέχεται τὴν συνήθη τριχοτομικὴν αὐτῶν διαίρεσιν εἰς ἀπλὴν ἀντίληψιν, κρίσιν καὶ συλλογισμὸν. Καὶ ἀντίληψις μὲν εἶναι ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τοῦ πνεύματος, δι' ἧς ἀποκτᾷ τὴν ἐννοίαν ἀντικειμένου τινός· κρίσις δὲ δι' ἧς παραβάλλον δύο ἐννοίας ἀντιλαμβάνεται τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν συμφωνίαν ἢ ἀσυμφωνίαν, ἢ οὐκ ἢ μίαν ἐξ αὐτῶν ἀνήκει ἢ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἑτέραν. Συλλογίζεσθαι δὲ τέλος εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ προχωρεῖν ἐκ τινῶν κρίσεων εἰς ἄλλην ἐπ' αὐτῶν βασιζομένην καὶ ἐξ αὐτῶν προκύπτουσαν.

Ἀλλὰ θεωρῶν τὰς δύο πρώτας ἐργασίας ὡς ἀπλῶς συμπληρωματικὰς, καθ' ὅσον μόνον ἀναφέρονται εἰς τὸν συλλογισμὸν, τὰς διεξέρχεται ἐπιπολαίως καὶ ὡς ἐν παρόδῳ. Διὰ τί ὅμως καὶ ὁ συλλογισμὸς δὲν δύνανται ἀντιστρόφως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐργασία συμπληρωματικὴ τῶν δύο πρώτων; Συλλογίζομεθα δὲν προτιθέμεθα ὅπως ἐξάξωμεν κρίσιν τινά; καὶ κρίνοντες δὲν προτιθέμεθα ὅπως προσδιορίσωμεν καὶ ἐξαραιώσωμεν τὴν σημασίαν ἐννοίας τινός; Καὶ αἱ τρεῖς ἄρα αὗται ἐργασίαι εἶναι ἐπίσης ἀλλήλων συμπληρωματικαί, οὐδὲ εἶναι ὁρῶν νὰ ἐξείρηται μία τις ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ θεωρῶνται αἱ λοιπαὶ ὡς ἐπ' οὐτιῶδες καὶ δευτερεύουσαι. Ὁ λόγος δὲ δι' ὃν ὁ K. Whately ἐξάγει τὸν συλλογισμὸν ὑπεράνω τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως εἶναι ὅτι, ὁ μὲν ἐκτίθεται ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν πάντοτε, ὥστε ὑπαγόμενος εἰς κανόνας δύναται νὰ ἐξελέγχηται ὀριστικῶς ἀληθὴς ἢ ψευδής, ὑφίσταται ὁ αὐτὸς κατὰ πᾶσαν περίστασιν, εἴτε διὰ λέξεων ἐκφρασθῇ, εἴτε ἀντὶ λέξεων ἀντικατασταθῶσιν ἀπλᾶ σύμβολα λ. χ. ἀλφριθμικὰ γράμματα, διότι ἡ δυνάμις τοῦ δὲν συνίσταται εἰς τὸ σημαίνον αὐτοῦ, εἰς τὴν ὕλην τοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν ἀπλοῦν τύπον καὶ τὸ εἶδος τοῦ, εἰς τὴν σχέσιν τοῦ συμπεράσματος πρὸς τὰ τεθέντα· ἡ δὲ ἀντίληψις καὶ ἡ κρίσις δὲν ὑπάγονται εἰς κανόνας, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ λάβωμεν διακεκριμένην ἐννοίαν παντός πράγματος παριστανομένου δι' οἱουδήποτε ὅρου, ἢ νὰ ἐξαραιώσωμεν τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος πάσης ἐνδεχομένης προτάσεως. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἂς μᾶς συγχωρηθῇ νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸν Συγγραφέα ὅτι, καθὼς δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὸ εἶδος τοῦ συλλογισμοῦ, ὡσαύτως δυνάμεθα καὶ τὸ τῶν ἐννοιών καὶ τῶν κρίσεων, διότι καὶ αὗται ἔχουσι τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, καθ' οὓς σχηματίζονται ἀνεξαρτήτως τοῦ ὕλικου τῶν, ἥτοι τῶν ὑπ' αὐτῶν παριστανομένων πραγμάτων.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην ἐξέτασιν τῶν δύο πρώτων διανοητικῶν ἐργασιῶν προβαίνων ὁ Συγγραφεὺς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ συλλογισμοῦ ἐκθέτει αὐτὸν μετὰ πλείστης ὁπτις ἀκριβοείας καὶ διεξοδικότητος. Ἀκριβεῖς τοὺς διαφόρους αὐτοῦ τρόπους καὶ σχήματα, καὶ εἰδικῶς μὲν πρὸς πρᾶγμα τεύεται περὶ τοῦ καθυποκρινόμενου συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἐκτὸς τούτου διαλαμβάνει ἐν παραρτήματι καὶ περὶ τῶν

κατὰ τρόπον, ὑποθετικῶν καὶ διαζευκτικῶν συλλογισμῶν, ἐπὶ δὲ καὶ περὶ τῶν συνεπτυγμένων αὐτοῦ εἰδῶν ὡς π. χ. περὶ τοῦ ἐνθυμήματος, σωρείτου, ἐπαγωγῆς καὶ παραδείγματος, καὶ περὶ τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν εἰς τὸν κανονικὸν συλλογιστικὸν τύπον. Καὶ τοὶ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν περὶ συλλογισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτεθέντων ἀπαντῶνται καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς περὶ Λογικῆς πραγματαίαις, ἐνταῦθα ὁμῶς ἐπικρατεῖ ἡ ἀπλουσιτέρα, σαφεστέρα καὶ συνοπτικωτέρα μέθοδος.

Ἄλλ' ἡ θεωρία τοῦ συλλογισμοῦ, διὰ τὴν ἦναι πλήρης, ὀφείλει νὰ διαλαμβάνῃ καὶ περὶ τοῦ σφαλεροῦ οὐχ ἥττον ἢ περὶ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ. Ὅθεν καὶ ὁ Συγγραφεὺς ἐν τῷ Γ'. Βιβλίῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐφαρμόζων τὰς ἤδη συστηθείσας συλλογιστικὰς ἀρχάς, καὶ ὑποβάλλων ἕκαστον εἶδος παραλογισμοῦ εἰς ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν.

Ἡ Ἀριστοτελικὴ διαίρεσις τῶν παραλογισμῶν εἰς τοὺς παρὰ τὴν *Λέξιν* καὶ εἰς τοὺς *ἔξω* τῆς *Λέξεως* ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Συγγραφέως, καθὼς μὴ βασιζομένη ἐπὶ τινος διακεκριμένης καὶ καθαρᾶς ἀρχῆς· παραδέχεται δὲ ἰδίαν ἐξήγησιν, καθ' ἣν οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν διερμηνεύονται ὡς λογικοὶ παραλογισμοί, ἐν οἷς τὸ συμπέρασμα δὲν ἔπεται ἐκ τῶν τεθέντων, οἱ δὲ ὡς μὴ λογικοί, ἢ ὕλικοί, ἐν οἷς ἔπεται μὲν τὸ συμπέρασμα, ἀλλὰ τὸ ψεῦδος συνίσταται εἰς τὴν τῶν τεθέντων πρόσληψιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τάξις περιέχει τοὺς παραλογισμοὺς ἐκείνους ὅτινες εἶναι κυρίως παραβιάσεις τῶν κανόνων τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ τούτων ἡ ἐκθέσις ἀνήκει εἰς τὴν τῆς Λογικῆς σφαῖραν. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν τὸ σφαλερὸν αὐτῶν ἀρκεῖ μόνον ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἀπλὴν μορφήν τῆς ἐκφράσεως οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὁρῶν σχηματιζόμενον. Οὕτω π. χ. εἰς τὸν ἐφεξῆς συλλογισμόν·

Πᾶν εἶτι ἀναφέρεται εἰς τὸ Κοράνιον δὲν πρέπει νὰ πιστευῇται.

Ἄλλὰ θαύματα ἀναφέρονται εἰς αὐτό,

Τὰ θαύματα ἄρα δὲν πρέπει νὰ πιστεύωνται.

ὁ ἐλάττων ὅρος, ἥτοι τὸ ὑποκείμενον τοῦ συμπεράσματος, ἐκλαμβάνεται καθολικῶς, ἐνῶ εἰς τὰ τεθέντα μόνον μερικῶς· ἐπομένως δὲ παραβιάζεται ὁ συλλογιστικὸς κανὼν ὁ προσδιορίζων ὅτι οὐδεὶς ὅρος πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται εἰς τὸ συμπέρασμα καθολικώτερον παρ' ὅσον ἐξελήφθη εἰς τι τῶν τεθέντων.

Οἱ δὲ ὕλικοί, ἢ μὴ λογικοὶ παραλογισμοὶ διακρίνονται εἰς δύο εἶδη. Α'. εἰς τὴν μὴ ὀρθὴν πρόσληψιν τῶν τεθέντων, Β'. εἰς τὴν συνήθως καλουμένην *ἄγνοιαν ἐλέγχου*, δι' ἣν ἀντὶ ν' ἀποδείξῃ τις τὸ ἐναντίον παρ' ὅ,τι δι' ὅσυχυρίζεται ὁ ἀντίδικος, ἀποδεικνύει ἄλλο τι προτόμοιον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶδος περιέχει τὸν παραλογισμόν ἐκείνον τὸν συνιστάμενον εἰς τὸ νὰ συμπεραίνωμεν ἐκ τινος μὴ ἀποχρώσεως αἰτίας ὡς ἀποχρώσεως. Π. χ. ἐὰν ἐνεκα τῆς κακῆς διαγωγῆς ἀνθρώπου τινὸς δι' ὅσυχυρίζωμεθα

ὅτι ἐξάπαντος θέλει ἀποθάνει ἄωρον· ἡ τὸ ἀνάπαλιν· ἐπὶ δὲ καὶ τὸν παρὰ τῶν Λογικῶν καλούμενον, *τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι*· τοῦτο δὲ συμβαίνει ὅταν ἐκ τῶν τεθέντων ἦναι ἡ πάντη ταυτόσημον μὲ τὸ συμπέρασμα, ἢ ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται· ὡς π. χ. τὸ νὰ ἐξάγῃ τις τὸ κύρος ἱστορίας τινὸς ἐκ τοῦ ὅτι ἐν αὐτῇ μνημονεύονται προσδιωρισμένα τινὰ γεγονότα, ὧν ἡ πραγματικότης ἐξάγεται ἐκ τοῦ κύρους τῆς ἱστορίας ἐκείνης. Ὅθεν ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συλλογίζεσθαι ἀποτελεῖ *κίχλον*, ὅστις ὅσοι στενώτερος εἶναι, τοσούτω εὐκολώτερον ἐξελέγχεται, ἐνῶ ὅσοι μεγαλῆτερος τοσούτω μάλλον ἀποβαίνει δυσεξελέγκτος. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἀποδείξεως παρωδῶν καὶ ὁ Μολιέρος παριστάνει ἱατρὸν λέγοντα, *l'opium endormit parce qu'il a une vertu soporifique*.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ δεύτερον εἶδος τῶν ὕλικῶν παραλογισμῶν, ἥτοι τὴν *ἄγνοιαν ἐλέγχου*, περιορίζομεθα μόνον ν' ἀναφέρωμεν αὐτολεξεῖ περιουσίας τινὰς ἐκ τῶν ἀξιολόγων παρατηρήσεων τοῦ Συγγραφέως, συνιστῶντες εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὴν κατὰ πλάτος ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην αὐτῶν τούτων.

α. Διάφορα εἶδη προτάσεων, λέγει, κατὰ τὴν περίστασιν ἀντικαθίστανται ἀντὶ τῆς ἀποδεικτέας· ὅτε μὲν μερικὴ ἀντὶ καθολικῆς, ὅτε δὲ πρότασις μετὰ διαφορετικῶν ὁρῶν. Ποικίλα δὲ μέσα ἐπινοοῦνται πρὸς κατάρθωσιν καὶ ἀπόκρυψιν τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης, ὥστε τὸ ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ ἐξαγόμενον συμπέρασμα πρακτικῶς νὰ χρησιμεύῃ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὡς ἐκεῖνο ὅπερ ὄφειλε ν' ἀποδειχθῇ. Οὕτω π. χ. ἀντὶ ν' ἀποδείξῃ τις ὅτι ὁ ὑπόδικος οὗτος ἐπραξέ τρομερὸν ἐγκλημα, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐγκλημα δι' ὃ κατηγορεῖται εἶναι τρομερόν. Ἀντὶ ν' ἀποδείξῃ (κατὰ τὸ γνωστὸν διήγημα περὶ τοῦ Κύρου καὶ τῶν δύο χιτῶνων) ὅτι ὁ μεγαλῆτερος παῖς εἶχε δικαίωμα νὰ βιάσῃ τὸν ἕτερον παῖδα ὅπως ἀνταλλάξωσι τοὺς χιτῶνάς των, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀνταλλαγή ἦτον εἰς ἑκατέρους ὠφέλιμος κ. (Ἰδὲ Βιβ. Γ'. 15.).

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ στενὰ ὅρια τῆς ἐκθέσεως ταύτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ προέλθωμεν εἰς περισσοτέρας λεπτομερεῖας περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν παραλογισμῶν, μεταβαίνομεν ἤδη καὶ εἰς τὸ τελευταῖον Βιβλίον τοῦ ἀνὰ χεῖρας συγγράμματος ἐμπεριέχον συμπληρωματικὰς τινὰς θεωρίας περὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ συλλογισμοῦ, περὶ τῆς σφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐμπερικλείεται ἡ συλλογιστικὴ ἐνέργεια, θεωρίας ἀξιολόγους καὶ διαχρυσῆς ὥς ἐπὶ τινων σπουδαίων ζητημάτων διευκρινούντων καὶ ἀναπτυσσόντων διαφοροὺς ἐκ τῶν ἐν ταῖς προηγούμενοις Βιβλίοις τεθεισῶν ἀρχῶν.

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΣ.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)